

THEMATICAL FIELDS AND METHODOLOGICAL COORDINATES OF CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF PHILOSOPHY

Vadim Menzhulin

National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
ORCID: 0000-0002-8136-0600

<https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.01.00008>

Abstract. *Applying content analysis to the abstracts of the dissertations for the Doctor of Philosophical Sciences degree (specialty 09.00.05 – History of Philosophy) defended in Ukraine in 1996-2021, the author identifies the leading trends in contemporary Ukrainian historiography of philosophy. In particular the author demonstrates how the Ukrainian historians of philosophy fulfilled some important tasks of the post-Soviet era, such as overcoming the ideological and conceptual limitations of the previous years, development of the national historiography of philosophy, and inclusion in the international philosophical process. The analysis of the dissertations defended in various years at different research and academic institutions highlights some thematic preferences, in particular, a clearly predominant interest in modern Western philosophy. Considering the global and national context, the author identifies the scholarly, philosophical, historical, and interdisciplinary methods preferred by contemporary Ukrainian historians of philosophy in their research of different periods and areas of the history of philosophical thought.*

Key words: *History of philosophy, historiography of philosophy, methodology, Ukrainian philosophy, Western philosophy, Eastern philosophy, Russian philosophy*

The full-text article is available in Ukrainian.

ТЕМАТИЧНІ ПОЛЯ І МЕТОДОЛОГІЧНІ КООРДИНАТИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вадим Менжулін

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
ORCID: 0000-0002-8136-0600

Анотація. Використовуючи контент-аналіз авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук (спеціальність 09.00.05 – історія філософії), захищених в Україні у 1996 – 2021 рр., автор визначає провідні напрямки розвитку сучасної української історико-філософської науки. Зокрема, показано, як упродовж цього періоду українські історики філософії розв’язували низку важливих задач пострадянської епохи, як-от подолання ідеологічних та концептуальних обмежень попередніх років, розвиток національної історіографії філософії та включення в міжнародний філософський процес. Аналіз дисертацій, захищених у різні роки в різних науково-дослідних та академічних установах, дозволяє говорити про певні тематичні уподобання, зокрема про явне переважання інтересу до західної філософії новітніх часів. Враховуючи глобальний та вітчизняний контекст, автор визначає, яким загальнонауковим, філософським, історичним та міждисциплінарним методам віддають перевагу сучасні українські історики філософії у своїх дослідженнях, присвячених різним періодам та регіонам історії філософської думки.

Ключові слова: Історіографія філософії, методологія, українська філософія, західна філософія, східна філософія, російська філософія

Ще за радянських часів, коли на теренах України марксизм-ленінізм мав статус «єдино істинного вчення», вивчення історії філософії являло собою певну інтелектуальну емансипацію. Вілен Горський (1931–2007), відомий дослідник, якому судилося стати одним із провідників трансформаційних процесів в українській філософії за пізніх радянських та перших пострадянських років, пояснював це тим, що

В канонізованій ієрархії філософських дисциплін, де на перших місцях розташовувалися «діамат», за ним «істмат», історії філософії, як правило, відводилося місце наприкінці – після філософських проблем природознавства, етики, естетики і атеїзму. Мірою сходження по цій ієрархічній драбині зменшувалася пильність цензорів та ідеологічних наглядачів, отже слабшала сила опору клітини, до якої було загнано філософію, й відповідно виникали дещо більші можливості для оприлюднення результатів творчого, власне філософського пошуку (Horskyi 2001: 155).

В. Горський визнавав, що у цій галузі також існували доволі жорсткі ідеологічні обмеження, адже вивчати усю історію в її об'єктивному розмаїтті радянські історики філософії не могли. Згадувати про те, що не вкладалося у офіційну схему передісторії діалектичного та історичного матеріалізму, вважалося допустимим «лише з огляду відтворення історії боротьби, яку вів і в якій обов'язково перемагав матеріалізм проти ідеалізму». І все ж таки навіть такий, нехай і дуже обмежений, вихід за межі догми був надзвичайно привабливим.

Досить показово, що серед тем тогочасних дисертаційних робіт історико-філософська проблематика, як правило, переважала. До історико-філософських тем зверталися й ті дослідники, які згодом сприяли прогресу інших галузей філософського знання. Зрештою, зважаючи на інтимний зв'язок філософії зі своєю історією, це об'єктивно додавало життєвих сил філософській думці в цілому. (Horskyi 2001: 155)

З настанням Незалежності ця тенденція набула нової сили. Історико-філософські розвідки, які відкривали перспективу як повернення із забуття (чи навіть створення) важливих сторінок національної філософії, так й приєднання до світового філософського процесу, стали одним із головних двигунів розвитку вітчизняної думки. Зокрема на самому початку 1990-х років у відродженому університеті «Києво-Могилянська академія» була створена кафедра філософії та релігієзнавства, на базі якої під керівництвом того ж В. Горського (її першого завідувача) була заснована історико-філософська школа, що продовжує розвиватися й досі. Огляду основних напрямків досліджень, здійснених могилянськими істориками філософії у наступні роки, було присвячено низку публікацій (Menzhulin 2015a; Menzhulin 2015b). У цій статті ми спробуємо розглянути, як упродовж останніх трьох десятиліть розвивалася історико-філософська наука не тільки в Києво-Могилянській академії, а й в інших провідних освітньо-наукових установах, що представляють різні регіони України. Однак, виходячи з того, що насправді зроблено вже чимало і охопити усі наявні матеріали дуже важко, ми вирішили з самого початку ввести у наше дослідження певні обмеження.

Нас передовсім цікавитиме тематика розвідок, що здійснювалися упродовж останніх десятиліть українськими *істориками філософії*, а також *методологічні засади*, на які вони при цьому спиралися. Мабуть, найбільш репрезентативними джерелами для такого дослідження можуть стати дисертаційні роботи за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії, що почали захищатися з 1996 р. Відповідно, навіть найдавніші з них були виконані здебільшого вже у перші пострадянські роки, коли

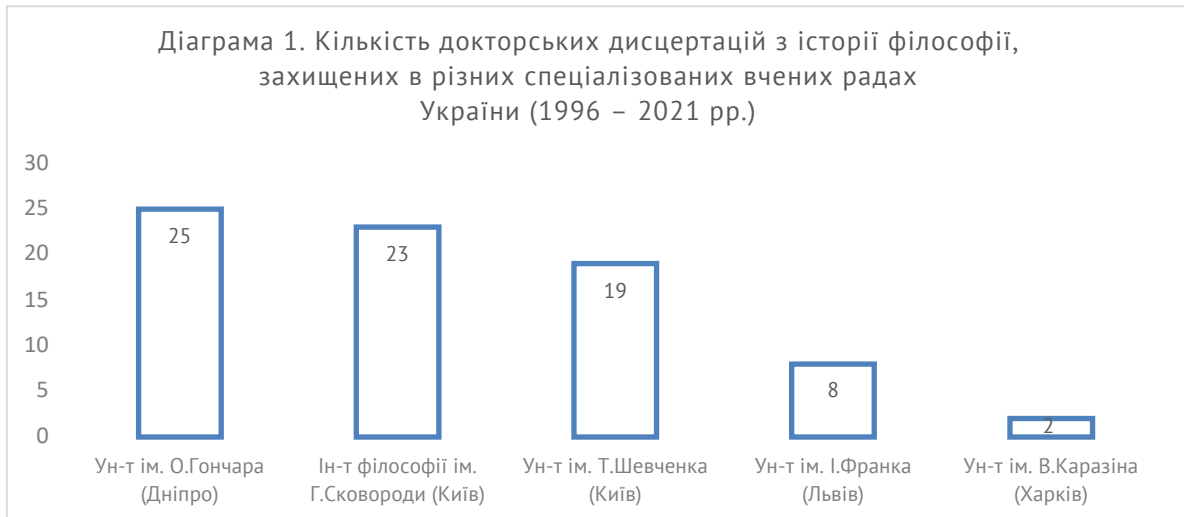
...академічна система України втратила радянську наукову інерцію, встигла пережити кризу і реструктуризуватися у чинні й досьогодні інституційні рамки. (Minakov 2008: 391)

У щойно процитованому дослідженні,¹ що мало схожу з нашою метою, було проаналізовано автореферати 256 *кандидатських та докторських* дисертацій з історії філософії та ще однієї спеціальності, що були захищені з 1996 по 2006 рр. Однак з тих пір кількість захищених дисертацій з цих двох спеціальностей (09.00.05 – історія філософії та 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури), зрозуміло, істотно зростає. Тому ми вирішили зосередитися виключно на дисертаціях з історії філософії, причому тільки тих із них, які були подані на здобуття наукового ступеня *доктора* філософських наук. Загалом таких дисертацій вдалося ідентифікувати 77. Безумовно, багато цікавого матеріалу могло б додати залучення до аналізу кандидатських дисертацій, що були захищені за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії після 2006 р., а також дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D.) за єдиною для всіх філософських дисциплін спеціальністю (033 – філософія), що почали готуватися і захищатися замість кандидатських в останні кілька років (на виконання нового Закону України «Про вищу про освіту», прийнятого у 2014 р.). Однак оскільки нас цікавитиме не тільки тематика робіт, а також і їхні методологічні засади, проаналізувати усі такі дослідження в рамках окремої статті видається неможливим. Додатковим аргументом на користь цього обмеження може служити той факт, що саме захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук вважався і продовжує вважатися ознакою остаточного ствердження дослідника як провідного науковця, що здійснює значний внесок у розвиток відповідної спеціальності. Отже, аналіз 77-ти саме таких дисертацій може дати доволі змістовний матеріал для рефлексій щодо розвитку історії філософії як специфічної дисципліни в рамках української філософії новітніх часів.

Одним із питань, яке ми спробували проаналізувати, стало співвідношення тематичних преференцій досліджуваних дисертацій залежно від того, де саме вони захищалися. При цьому ми теж дещо модифікували методологію попередньої розвідки, в якій дисертації було поділено за такими регіонами: Південь, Схід, Захід, Київ, Центр та Північ (Minakov 2008: 394). Це мало рацію, адже йшлося про автореферати 256-ти як докторських, так й кандидатських дисертацій, що готувалися та захищалися в багатьох різних містах України. Натомість в нашому випадку йшлося лише про докторські дисертації, причому такі, що захищалися за певної спеціальності. Такі дисертації захищалися лише у п'яти спеціалізованих вчених радах, створених на базі таких установ, як Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (м.

¹ Із схожої проблематики див. також: Minakov 2007a.

Дніпро), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ), Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України (м. Київ), Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів) та Харківський національний університет імені В. М. Каразіна (м. Харків). Кількість міст, в яких розташовані ці установи, ще менша: Дніпро (до 2016 р. – Дніпропетровськ), Київ, Львів та Харків, причому абсолютно переважну більшість досліджуваних нами дисертацій було захищено у трьох спецрадах, розташованих у Дніпрі та Києві (див. Діагр. 1). Тим не менш про певну регіональну специфіку, як ми побачимо нижче, можна говорити і в цьому випадку.

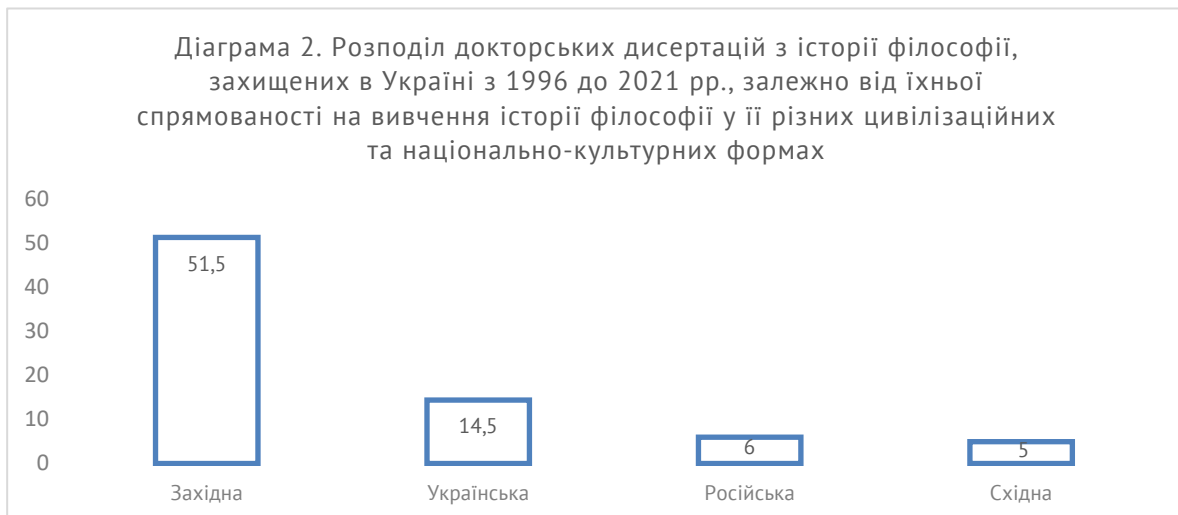


Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Треба також зазначити, що у вже згадуваному дослідженні теми залучених до розгляду дисертацій було класифіковано передовсім відповідно до того, з якою філософською традицією вони можуть бути ототожнені: з філософією Сходу, Заходу, російською чи українською (Мінаков 2008: 394). Однак у нашому випадку провести однозначне ототожнення кожної дисертації з однією з перерахованих традицій виявилось доволі непросто, адже цілу низку досліджень присвячено порівнянню та проведенню паралелей між тими чи тими з них, наприклад, між українською та західною. Чимало праць, присвячених тому, як розвивалася філософська думка на теренах України за часів Російської імперії, теж не можна однозначно віднести лише до однієї з цих ліній історії філософії. Окрім того, сам термін «традиція» у деяких випадках виявляється дуже сильним узагальненням. В межах західної та східної традицій насправді можна говорити про цілком низку дуже несхожих традицій: домодерну, модерну та постмодерну, континентальну та англо-американську, китайську, індійську, ісламську тощо.

Намагаючись врахувати ці відтінки, ми зробили ще кілька припущень. По-перше, говорячи про філософію Заходу, Сходу, України та Росії ми матимемо на увазі не чітко відокремлені одне від одного і однорідні всередині себе традиції, а скоріше спрямованість сучасних дослідників на вивчення того, як розвивалася філософія у тих чи тих цивілізаційних або національно-культурних кордонах. По-друге, відмінності, що наявні всередині спрямованих таким чином досліджень, ми вирішили врахувати

дещо згодом, розглянувши спочатку, як на тлі таких узагальнень, як «філософія Заходу» та «філософія Сходу», реалізується інтерес українських істориків філософії до національної філософської думки. При цьому, якщо дисертація присвячена виключно або переважно мірою одному локусу історико-філософських досліджень, наприклад, західному, останній «отримав» у нашій таблиці значень один бал, якщо ж двом – скажімо, західному та українському або західному та східному – кожному з цих напрямків було «нараховано» по пів бали. Під «філософією України» ми мали на увазі не тільки ті приклади філософування, які точно можна кваліфікувати як українські (за етнічним, мовним або культурним принципом), а усі філософські традиції, які розвивалися на теренах сучасної України за різних часів та у її різних державно-історичних формах. Однак у низці випадків, коли йшлося про таку філософію, що розвивалася на теренах України за часів Російської імперії, ми також «нараховували» по пів бали обом відповідним групам. Виходячи з цього, нам вдалося побудувати діаграму (Діагр. 2), що відображає кількісне співвідношення між західною, східною, українською та російською спрямованістю у тематиці докторських дисертацій за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії, захищених в Україні з 1996 по 2021 рр.:



Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Отримані нами результати свідчать про те, що одна з головних тенденцій, помічених автором дослідження, що проводилося вже майже півтора десятиліття тому, продовжує відтворюватися і досі: головними тематичними векторами у дослідженнях вітчизняних істориків філософії залишаються західний та український (Minakov 2008: 399). Однак співвідношення між цими напрямками у нашому випадку виявилось відмінним. Аналіз тем кандидатських та докторських дисертацій, захищених в період з 1996 до 2006 рр., давав підстави стверджувати, що інтерес до історії української філософської думки зростає і поступово сягає майже такого ж рівня, як й інтерес до думки західної. Як зазначено у відповідному дослідженні, «за останні десять років було виконано 99 досліджень із широкого кола питань української філософії, що, зважаючи на 108 досліджень тем західної філософії, є цілком порівнянним числом» (Minakov 2008: 401). Якщо ж подивитися на докторські дисертації, захищені з 1996 до 2021 рр. (Діагр. 2), виявляється, що на цьому рівні інтерес до західної філософії

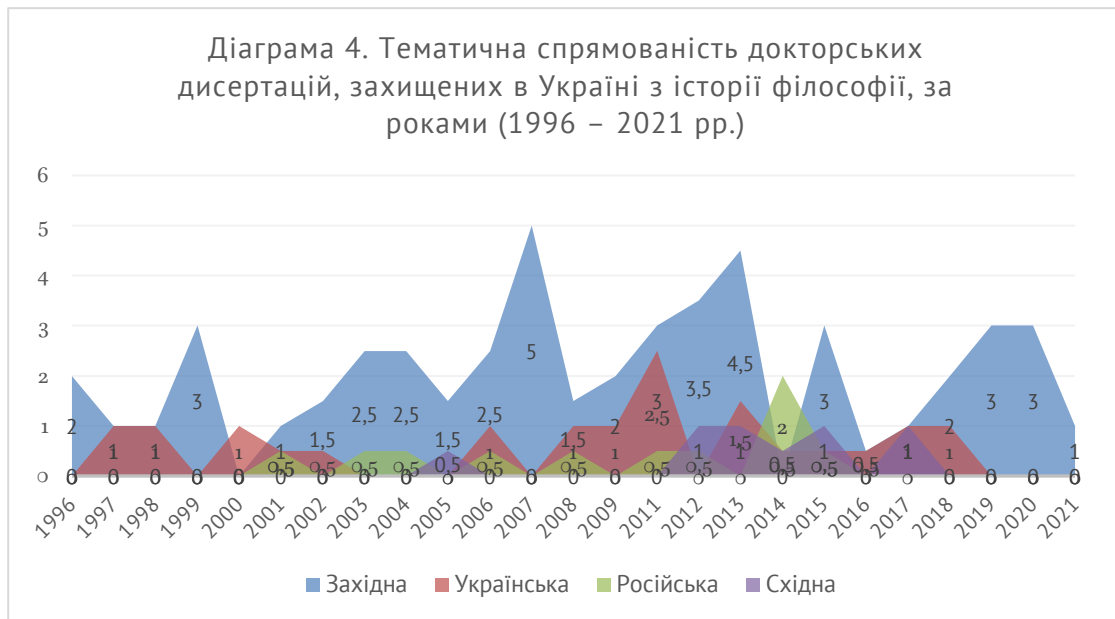
виявляється утричі більшим, ніж до української. Натомість, найнижчі показники, як раніше, так й зараз, спостерігаються з вивченням філософії Сходу. Півтора десятиліття тому взагалі можна було твердити про «відсутність сталого процесу вивчення скарбів східної філософії» (Minakov 2008: 399). Однак згодом починає простежуватися більш оптимістична тенденція: якщо з 1996 до 2006 рр. була захищена лише одна докторська дисертація, яка була присвячена східній філософії, причому не повною мірою, а лише частково (Ryskeldiieva 2005),¹ то у 2010-ті роки східна тематика знайшла серйозне відображення вже у шести дисертаціях, три з яких були присвячені виключно філософській думці країн Сходу: Китаю (Boichenko 2012), Індії (Strelkova 2017) та навіть Фінікії (Rassokha 2015). Загальну динаміку інтересу до східної філософії на рівні докторських досліджень можна зобразити за допомогою Діагр. 3:



Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

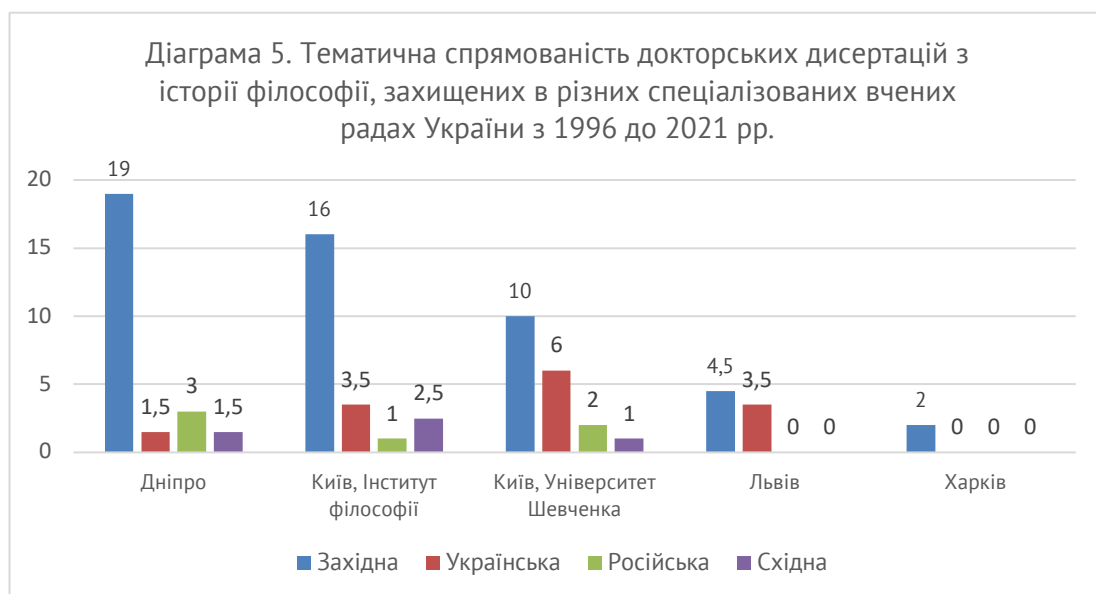
Як показало ще попереднє дослідження (Minakov 2008: 399), значущість російської філософії для українських дослідників є доволі обмеженою і інтерес до неї зменшується. Загалом серед залучених нами джерел можна нарахувати до 10-ти дисертацій, що тією чи іншою мірою тематично пов'язані з російською філософією. Разом з тим у переважній більшості випадків вона стає предметом уваги українських дослідників не сама по собі, а у зв'язку із іншими традиціями, наприклад, західною (Aliaiev 2003; Motrenko 2004; Petrushov 2008; Lovkina 2012) або у контексті вивчення філософії, що розвивалася безпосередньо на теренах України (Tkachuk 2001; Mozghova 2006; Kuzmina 2011; Abashnik 2015). Є також роботи, в яких російська філософія розглядається у контексті розвитку православної думки (Limonchenko 2014) або православних навчальних закладів на теренах Російської імперії (Pecheranskyi 2014). Однак, як показано на Діагр. 4, починаючи з середини 2010-х років праць, пов'язаних з російською філософією, взагалі не було.

¹ У цій роботі реконструкція основних моментів формування деонтологічної тематики в історії філософської думки та оприявлення деонтологічної складової історико-філософських досліджень здійснюється на базі вивчення двох традицій філософування – європейської та буддистської (Ryskeldiieva 2005: 2).



Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розподіл тематичних преференцій за регіонами виявляється, на подив, не дуже різномірним. Так, половину дисертацій, тим чи іншим чином спрямованих на вивчення російської філософії, захищено у Дніпрі, а половину – у Києві, тоді як у розташованому на заході України Львові – жодної. Однак у розташованому на Сході Харкові – теж жодної. Так, дисертації із східної філософії теж захищалися лише у Києві та Дніпрі. Однак в усіх п'яти установах, в яких відбувалися захисти досліджуваних дисертацій, найбільш популярною була, як й загалом по країні, західна філософія. Відмінності лише у співвідношенні з іншими сферами інтересів: якщо в університеті Гончара (Дніпро) та Інституті філософії (Київ) лідерство західної тематики є беззаперечним, то в університетах Шевченка (Київ) та Франка (Львів) близькими до західної думки є також показники інтересу до філософії в Україні. Ці тенденції відображено у Діагр. 5:



Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Не дуже просто виявилось встановити, вивченню яких саме періодів історії філософської думки віддають перевагу вітчизняні дослідники. Річ у тім, що є чимало робіт (близько 20), в яких охоплюється не один, а ціла низка періодів. Окрім того, є роботи, в яких йдеться про кілька традицій та кілька різних періодів, що робить вичерпну класифікацію за періодами особливо важкою. Однак певні тенденції помітити все ж таки можна. Як показано на Діагр. 6, у випадку з вивченням як західної, так й вітчизняної філософської думки явно превалює інтерес до їх новітніх етапів. Отже, цілком відтворюється логіка, вже помічена раніше і яка полягає у «зосередженості провадження досліджень на філософських проектах XIX–XX століть» (Minakov 2008: 400).



Джерело: авторський підрахунок за даними електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Лише трошки більше десяти відсотків дисертацій присвячено вивченню спадщини певних персоналій, а співвідношення періодів, до яких вони належать, залишається приблизно таким самим, як й у випадку з усіма дисертаціями в цілому. По одній роботі присвячено певним аспектам спадщини окремих філософів античності та середньовіччя – Платона (Prokopenko 2012) та Томи Аквінського (Sodomora 2016), ще дві – ідеям філософів раннього модерну – Р. Декарта (Malivskyi 2021) та Г. Ляйбніца (Sekundant 2015). Проте основну увагу, знов-таки, приділено філософам XIX–XX ст.: датському провіснику екзистенціалізму С. Кіркегору та його знавцю та продовжувачу із Києва Л. Шестову (Petrushov 2008), головному представнику екзистенційно-феноменологічної філософії М. Гайдеггера (Dakhnii 2019), а також С. Франку, російському мислителю, творчість якого щільно пов'язана з цілою низкою західних філософських традицій, зокрема й феноменологічною (Aliaiev 2003). Є також праці, що присвячені ідеям католицького теолога П. Тейяра де Шардена (Duiikin 2004), російського марксиста-позитивіста О. Богданова та польського логіка, представника Львівсько-Варшавської школи Т. Котарбинського (Lovkina 2012), а

також трьом українським мислителям – О. Потебні (Vilchynskyi 1997), Б. Кістяківському (Alchuk 2011) та О. Кульчицькому (Honcharuk 2006).

Однак переважну більшість робіт центровано не на персоналіях. Є ціла низка досліджень, що передбачають осмислення дуже масштабної проблематики упродовж тривалих часових проміжків, наприклад, культурно-онтологічних аспектів західноєвропейської метафізики (Proniakin 1998) або ціннісного виміру антропологічних смислів метафізики у її класичній і некласичній формах (Derzhko 2011). За допомогою екскурсів у різні періоди історії філософії простежено розвиток католицького філософського антропологізму (Bychko 2003), гендерних стереотипів у західноєвропейській філософії (Vlasova 2007), філософських стратегій взаємодії з хаосом (Kulyk 2015), феноменів суїциду (Osetrova 2007) та індивідуалізму (Korkh 2002), морально-світоглядної мотивації терору та насильства (Ostroukhov 2001)¹, антропомістичних ідей (Mozghovyi 2013), ідеї сім'ї в метафізичному вимірі (Shatalovych 2015), ідеї суспільної угоди (Usov 2017), концепту «візуального мислення» (Ilina 2019), поняття нації (Storozhuk 2013), а також ідеї гідності (Doichuk 2019). В останньому випадку, зважаючи на те, що йдеться про феномен, який веде свою історію від Античності і є актуальним досі, дослідження здійснювалося в синхронному та діяхронному вимірах і за допомогою культурно-історичного та парадигмального підходів, «які дають можливість усвідомити особливості тлумачення гідності у річні історичні періоди, в річних соціокультурних середовищах» (Doichuk 2019: 5). Сполучення діяхронного та синхронного вимірів знадобилося й при аналізі рецепції індійської філософії в Україні XIX – першої половини XX ст. (Zavhorodnii 2014: 5).

Є також чимало робіт, предметне поле яких обмежене певними історичними періодами та/або культурними (національними) кордонами. Інтерес до філософської давнини, як ми вже зазначали, виявився доволі стриманим у кількісному плані, однак це не завадило одному з дисертантів спробувати довести, що філософська думка зародилася та сягнула доволі високого розвитку ще у давній Фінікії (Rassokha 2015). Решта праць з домодерної філософії були присвячені: державотворенню у філософії Давнього Китаю (Voichenko 2012), генезі та сутності вчення про порожнечу у філософії буддизму (Strelkova 2017), метафізиці поетичного мислення античності (Shevtsov 2008), розвитку концепту тотожності в античній філософії та патристиці (Porov 2012), метафізиці німецької середньовічної містики (Shabanova 2006) та ренесансній філософії людини і сміховій культурі (Rodnyi 2013).

Доволі значною виявилася концентрація уваги на низці епістемологічних сюжетів ранньомодерної філософії, як то: тлумачення хиби (Prokhorov 2009), британський скептицизм (Panuch 2009) і гносеологічний оптимізм (Dovhan 2011). Досліджувалися також трансформації метафізики у контексті розвитку німецького трансценденталізму (Okorokov 2003), рецепція ідей Гегеля в Росії XIX – початку XX ст. (Motrenko 2004), поширення психологізму (Hoian 2012) та розвиток нігілізму (Yemeljanova 2004) у західноєвропейській філософії XIX–XX ст., еволюція поняття досвіду у західній філософії (Minakov 2007) та герменевтичної проблематики в

¹ Ця дисертація була захищена у червні 2001 р., тобто усього лише за кілька місяців до 11 вересня 2001 р. — дати, яка стала символом початку нової ери у міжнародній політиці — ери боротьби з тероризмом.

німецькій філософії (Dubinina 2020) того ж періоду, історико-філософський контекст становлення воєнно-теоретичної думки Європи у другій половині XIX – на початку XX ст. (Tsiurupa 1996), екзистенційно-філософське осмислення життя в західній філософії кінця XIX – першої половини XX ст. (Bazaluk 2007), проблема несвідомого у фрейдизмі та неофрейдизмі (Storizhko 2007) та гендеру у філософії другої половини XX ст. (Hapon 2006), постекзистенціалістські тенденції у сучасній філософії (Raida 1999), онтологія добра і зла в екзистенціалістській та постмодерністській філософії (Savonova 2020), постмодерністська парадигма свідомості (Savelieva 1999), дискурс етичних норм та цінностей в сучасній німецькій практичній філософії (Yermolenko 1996), етатизм та антиетатизм (Khmil 1999), онтологія (Kutsepel 2005) та філософія мови (Yosypenko O. 2013) у сучасній французькій філософії. Низку праць присвячено також різним аспектам сучасної англо-американської філософії, зокрема соціокультурній концепції моральних феноменів (Parkhomenko 1997), філософії освіти та виховання (Radionova 2002), проблемі самоідентифікації людини (Kolisyuk 2013). В одній із дисертацій, захищених зовсім нещодавно, досліджено парадигми наукової істини в аналітичній філософії (Lebid 2018), а в іншій продемонстровано, що остання, враховуючі новітні тенденції в американській думці та взаємопереплетення її різних історичних та теоретичних складових, може бути подана у новій прагматико-когнітивній інтерпретації (Synytsia 2018).¹

Серед праць, присвячених вивченню вітчизняної філософської думки, теж зустрічаються такі, що побудовані на історичних екскурсах у різні епохи. Так, скажімо, від Київської Русі до новітніх часів простежується розвиток ідей природного права (Maidaniuk 2011) та українського філософського гуманізму (Ilin 2000). Власне домодерному періоду присвячено лише одну працю, в якій здійснено історико-філософський аналіз такого феномену києворуської політичної культури, як писемність (Kyrychok 2017). Є також спеціальне дослідження, в якому пропонується історико-філософський аналіз духовної культури України XVII – першої половини XVIII ст. (Yosypenko S. 2009). Екзистенційний характер української філософської думки як відображення специфіки національної ментальності розкривається із залученням філософських і літературних джерел XVIII – першої половини XX (Mykhailovska 1998). Є також роботи, присвячені буттєвим змістам національної ідентичності в українському романтизмі (Skrynnyuk 2008), рецепції індійської філософії в Україні у 1840–1930-ті рр. (Zavhorodnii 2014), філософії культури в українській філософській думці 1920–1930-х рр. (Vdovychenko 2018). Цілу низку досліджень присвячено вивченню філософських складових вітчизняної академічно-інституційної спадщини XIX – початку XX ст. Йдеться про праці присвячені філософії в Харківському університеті (Abashnik 2015), логіко-гносеологічним тенденціям (Mozghova 2006) та

¹ Серед досліджень, зосереджених на новітній західній філософії і *чітко співвіднесених* з певним мовно-культурним локусом, на п'ять дисертацій, присвячених безпосередньо англофонній філософії, маємо по три дисертації, у назві яких задекларовано спрямованість на вивчення германіфонної та франкофонної думки відповідно. У схожому дослідженні, що було проведене у 2000-ні роки, англо-американська філософія у цьому «протистоянні» поступалася філософії європейській у співвідношенні приблизно 1:2 (Minakov 2008: 400).

проблемі віри та розуму (Pecheranskyi 2014) в Київській духовній академії,¹ а також філософії освіти та виховання (Kuzmina 2011) і становленню історико-філософської науки (Tkachuk 2001) в усій київській академічній традиції відповідного періоду (у формуванні якої, окрім Київської духовної академії, важливу роль відіграв Університет Св. Володимира).

Окрім щойно згаданої роботи, присвяченої становленню історико-філософської науки на вітчизняних теренах (Tkachuk 2001), є ще ціла низка досліджень, тематика яких щільно пов'язана не тільки з тими чи тими історико-філософськими матеріалами, а також й з різними аспектами історії та методології історіографії філософії як специфічної філософської дисципліни. Методологія антропологічного дискурсу православ'я розглядається як історико-філософська проблема в роботі (Limonchenko 2014), а методологічним засадам основних сучасних концепцій дослідження історії української філософії присвячено окреме дослідження (Rudenko 2013). Одну із дисертацій повністю присвячено розробці та викладу «філософської деонтології» – спеціальної методологічної моделі, що базується на досвіді вивчення східної та західної практичної філософії і відповідає на питання про цілі, завдання й професійні обов'язки історика філософії (Ryskeldiieva 2005). Філософські та методологічні засади вивчення китайської науки та цивілізації, як демонструється в іншій дисертації, надає соціальна епістемологія, розроблена у школі британського синолога Джозефа Нідема (Kiktenko 2013). Питання щодо періодизації та сутнісних рис різних етапів ранньої американської філософії (XVII–XIX ст.) опинилося в центрі уваги роботи Я. Соболевського (Sobolevskyi 2020).

Відповідно до формальних вимог, у вступі до будь-якої дисертаційної роботи та автореферату має бути принаймні стислий підрозділ під рубрикою на кшталт «Теоретико-методологічні засади дослідження». Завдяки цьому певна інформація про методологічні засади здійсненої розвідки є в усіх дисертаціях. Однак ступінь їх експлікації та відрефлексованості варіюється: окрім праць, що безпосередньо присвячені історіографічно-методологічним питанням або містять спеціальні методологічні розділи, де визначається, чому і яка саме методологія є найбільш релевантною для даного конкретного дослідження, є й такі, де замість викладу власне методів надаються просто великі переліки імен дослідників, праці яких, як стверджується, мали для дисертанта методологічне значення, але яке саме – не уточняється (Ostroukhov 2001: 5).² Справді, як слушно зазначається в одній із робіт,³ окрім явного, відверто задекларованого ставлення до методології, можливий ще й «неявний методологічний пласт», який теж може заслуговувати на увагу (Parkhomenko

¹ У роботі І. Печеранського (Pecheranskyi 2014) аналізується осмислення проблеми віри та розуму в духовних академіях усієї Російської імперії. Київська духовна академія постає як один із закладів такого типу.

² Критика такого роду «методологізму», який на перевірку може виявитися усього лише еkleктичним згадуванням абсолютно несумісних між собою підходів, міститься, наприклад, у докторській монографії, присвяченій методологічними проблемами дослідження історії Київської академічної філософії XIX – початку XX ст. (Tkachuk 2000: 114).

³ З посиланням на думку Ю. Кушакова (1946–2016), одного із провідних українських істориків філософії останніх радянських та перших пострадянських десятиліть.

1997: 12). Однак в рамках нашого дослідження виявлення такого «неявного пласту» у кожній роботі є нездійсненим завданням, тому ми здебільшого обмежуватимемося тим, як описують свої методологічні засади самі дисертанти. Такого роду методологічна саморефлексія теж може виявитися доволі показовою.

Нерідко при описі теоретико-методологічних засад згадуються різноманітні загальнонаукові та логіко-гносеологічні методи, які у тій чи тій комбінації можна зустріти майже в кожній дисертації: аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення та ідеалізація, аналогія, екстраполяція, моделювання, типологізація, об'єктивність та неупередженість, аргументованість, логічна обґрунтованість та послідовність, системність (систематичність) та цілісність, структурність, функціональність тощо. Нерідко йдеться про дотримання аксіологічного та критичного підходів. Однак найчастіше за все, коли йдеться про методи дослідження, згадується метод компаративного (порівняльного, порівняльно-історичного або, скажімо, порівняльно-структурного) аналізу. Зрозуміло, з огляду на те, що йдеться про історико-філософські дослідження, які передбачають аналіз багатьох різноманітних ідей та вчень, що нерідко належать до різних традицій, напрямків та епох, без компаративістики не обійтися. Коли в результаті порівняння двох культур, наприклад, української та західної, виникає необхідність продемонструвати їх глибоку єдність та взаємопроникнення, застосовується і навіть виноситься у назву роботи метод контамінації (Ilin, 2000: 3). У низці дисертацій (Aliaiev 2003: 9; Kutsepel 2005: 6), коли йдеться про порівняння розвитку філософії в різних культурах, використовувалися також такі специфічні варіанти компаративного аналізу, як «метод реконструкції і змістовного співставлення паралельних пошуків нових філософських парадигм» та «метод знаходження передбачень і випереджень в історичному розвитку філософської думки різних країн і культур», що розроблялися Н. Мотрошиловою, під редакцією якої свого часу була опублікована багатотомна «Історія філософії: Захід – Росія – Схід» (Motroshilova 1996–2000).

При розгляді того, як розгортаються філософські рефлексії у працях різних філософів, важливим стає питання про спадкоємність, причому окрім з'ясування теоретичних джерел певної філософської концепції, не менш важливим може виявитися прояснення полемічного контексту її формування (Parkhomenko 1997: 12). Натомість, коли йдеться про окремого філософа та/або окрему традицію, можна, навпаки, спертися на методи та принципи, що були властиві ним самим. Наприклад, творчість С. Франка, як показано у присвяченій йому дисертації, може бути досліджена з використанням його власної історико-філософської концепції, в основі якої лежить ідея А. Берґсона про філософську інтуїцію (Aliaiev 2003: 8). Прикладом дослідження ідей головного героя за допомогою методів, якими користувався він сам, може також служити дисертація, присвячена Ґ. Ляйбніцу (Sekundant 2015: 3). Вивчення проблематики порожнечі в буддизмі було здійснено завдяки погляду на буддизм в цілому крізь призму саме вчення про порожнечу (Strelkova 2017: 5), а одним із методів, за допомогою яких розглядався розвиток герменевтичної традиції, виявилася сама герменевтика (Dubinina, 2020: 5). Однак є також і роботи, де між предметом і методом припускається певна діяхронія. Наприклад, метафізику поетичного мислення античності було досліджено з використанням методичних можливостей дискурсивних

підходів, що зародилися як в античні часи, так й пізніше, а саме: діалектики, феноменології, фундаментальної онтології, філософської герменевтики, семіотики та структуралізму (Shevtsov 2008: p. 4).

У досліджуваних дисертаціях можна також зустріти численні посилання як на філософські, так й на власне історичні методологічні засади, що не є тотожними предмету дослідження. При цьому майже відсутні сліди засад, що у попередні часи вважалися «єдино істинними». Так, нерідко можна зустріти заяви про дотримання принципу історизму, що було цілком припустимим і за часів панування діалектичного та історичного матеріалізму. У доволі значній кількості робіт можна зустріти згадування про діалектику як про одне з методологічних джерел дослідження. Зустрічаються також згадки про принципи розвитку та взаємозв'язку, єдності логічного та історичного, а також сходження від абстрактного до конкретного. Однак це свідчить скоріше про збереження в методологічному арсеналі певних аспектів гегельянського типу осмислення історико-філософського процесу, причому істотно скоригованих. Зокрема автор дослідження, присвяченого рецепції Гегелевих ідей у російській філософії, зазначає, що

...значною мірою скористався методологічними можливостями діалектичної логіки самого Гегеля, однак з урахуванням історичного досвіду її післягегелівського розвитку, тобто виключаючи його панлогізм, онтологізацію логічного процесу... (Motrenko 2004: 5)

Цей же автор відмовляється й від цілої низки настанов, що були властиві такій версії гегельянства, як марксизм-ленінізм:

До найважливіших уроків історії розвитку філософської науки, які були враховані як методологічні орієнтири дисертаційного дослідження, належить ідея самоцінності філософського знання, категорична відмова від партійно-класової його оцінки, від утилітарного підходу до нього як засобу вирішення позафілософських проблем. (Motrenko 2004: 5)

Неприйнятною для більшості сучасних українських істориків філософії є й така характерна риса гегельянства та марксизму-ленінізму, як теоретико-методологічний монізм. Про це свідчить присутність у цілій низці дисертацій визнання засадовості плюралізму – методологічного (Ilina 2019: 3; Savelieva 1999: 10–11), теоретичного (Malivskyi 2021: 5) або дискурсивного (Нарон 2006: 5), а також світоглядного, що знаходить прояв при вивченні та узагальненні джерельної бази (Honcharuk 2006: 4; Petrushov 2008: 6; Derzhko 2011: 6) або «ідей, поглядів, концепцій, розроблюваних у працях вітчизняних і зарубіжних мислителів» (Ilin 2000: 3). Дослідження можуть будуватися на принципах діалогічності і толерантності (Tkachuk 2001: 2) або, скажімо,

...на засадах такого моделювання багатовимірності часопростору культурної комунікації, в якому концепції історизму оновлюються у співвіднесенні з положеннями філософії діалогу, представлені працями М. М. Бахтіна, М. Бубера, Г.-Г. Гадамера, В. С. Біблера. Е. Левінаса. (Rodnyi 2013: 6)

Ще одному досліднику поєднання цілої низки різних методів дозволило:

...відійти від спрощеного бачення історії європейської філософії як єдиного лінійного процесу, що має однозначну й заздалегідь визначену спрямованість.

Натомість, історико-філософський процес розглянуто в дисертації як багатовекторний та багатолінійний. (Рануч 2009: 12)

В роботі, присвяченій поняттю досвіду, цю функцію успішно виконує топологічний підхід,

...який засновано на упорядкуванні даних історико-семантичного аналізу поняття і який веде до створення «карти змісту» поняття. Топологічний опис поняття досвіду розглядає змісти цього поняття у багатоманітні їх співвідношень, ієрархій, форм виразу і векторів розвитку. Тим самим, історико-філософська топологія становить альтернативу однолінійному способу опису розвитку філософії, дозволяючи зберігати впливовість знахідок різних філософських позицій та заперечуючи їх поділ на магістральні та другорядні. (Minakov 2007: 7)

Прикладом відмови розглядати історію філософії виключно у лінійно-прогресивістському ключі може служити і відмова сучасного українського дослідника слідувати хибним стереотипам, що, на його думку, сформувалися і набули популярності у попередні часи, зокрема уявленню неокантіанців, згідно з яким

...критична філософія Канта є філософською революцією у філософії, яка виникла на порожньому місці, а вся попередня філософія, включно із Ляйбніцевою, – лише її догматична «передісторія» і позбавлена актуального значення. Однак той факт, що Ляйбніц не тільки заклав основи математичної логіки, диференціального та інтегрального числення, але й сформулював низку ідей, які знайшли успішне застосування в науці й техніці, ставить під сумнів подібний погляд і свідчить про величезний творчий потенціал його епістемологічних ідей. (Sekundant 2015: 1)

Ба більше, з точки зору конструктивно-нормативного підходу, застосованого в цій роботі, «трансцендентальний критицизм» Канта має низку недоліків у порівнянні з критичною програмою Ляйбніца» (Sekundant 2015: 5).

Відлуння схильності радянської історіографії філософії виводити розвиток думки із «соціально-економічного базису» ще можна помітити в роботах 1990-х років. Так, скажімо, автор однієї з них зазначає, що методологічною основою для вирішення його основного завдання (аналізу постекзистенціалістських тенденцій в сучасній зарубіжній філософії та гуманітарній науці) стали

...праці класиків світової філософії, пов'язані передусім з теорією демістифікації суспільно-економічних відносин, аналізом їхніх обернених форм та дослідженням функціонування різних типів свідомості, зокрема – марксистські та неомарксистські розробки. (Raïda 1999: 6–7)

Кількома роками раніше від щойно процитованої роботи була захищена дисертація, в якій були

...враховані методологічні рекомендації Першого (1991 р.) і Другого (1995 р.) Всеукраїнських філософських конгресів щодо об'єктивності аналізу, детермінації наукової думки соціокультурною динамікою суспільства, духовною атмосферою та її колізіями, взаємодії різних форм осягнення суспільних процесів. (Tsiurupa 1996: 17)

Насправді навіть вже у наведеній цитаті йдеться не про відтворення характерного для ранньої радянської історіографії філософії жорсткого соціально-економічного

детермінізму (чи навіть редукціонізму), а скоріше про значно гнучкіший соціокультурний контекстуалізм. А, скажімо, у дисертації, захищеній у тій же установі (Інститут філософії) і теж ще на самому початку досліджуваного нами періоду, абсолютно відверто стверджувалося, що вона здійснювалася «із врахуванням тенденції подолання діяльнісного підходу до проблем культури» (Yermolenko 1996: 22), що був дуже поширений за радянських часів.

Є робота, в якій проголошується розробка цілого нового напрямку в галузі історії української філософії (екзистенційного філософування у вітчизняній літературі) і стверджується, що вона ґрунтується на єдино істинному джерелі – «на Святому Письмі як джерелі життя й істини» (Mykhailovska 1998: 6). Однак в абсолютній більшості випадків методологічно-дискурсивні засади для своїх досліджень дисертанти знаходять зовсім не у класиків марксизму-ленізму або в Святому Письмі, а у провідних моделях (традиціях, напрямках) західної філософії новітніх часів, зокрема у структуралізмі, постструктуралізмі і постмодернізмі, екзистенціалізмі і філософській антропології, філософії мови та семіотиці. В окремих випадках можна зустріти теоретико-методологічні звернення до синергетики, феміністичної критики, психоаналізу, персоналізму, інтуїтивізму та аналітичної філософії. Дуже часто як методологічно засадова для дослідження згадується феноменологія, а найчастіше за всі інші – герменевтика.¹

Робота, присвячена парадигмі наукової істини в аналітичній філософії, є єдиним випадком, коли остання проголошується методологічним джерелом історико-філософського дослідження, причому основоположним і безальтернативним. При цьому, правда, йдеться скоріше не про історичні, а про суто логіко-аналітичні методи.² Натомість у цілій низці робіт відверто декларується і послідовно реалізується така властива для континентальної філософії паністорична і, відповідно, «антианалітична» настанова, як «принцип єдності філософії та історії філософії» (Yermolenko 1996: 22; Khmil 1999: 6; Yemeljanova 2004: 5; Limonchenko 2014: 10). Ба більше, окрім згаданої роботи з аналітичної філософії (Lebid 2018), того ж року була захищена й ще одна дисертація, теж присвячена останній, але вже у новій – когнітивно-прагматичній – інтерпретації. І в цій роботі йшлося вже не тільки про такі методи, що властиві аналітичній традиції (логічний й лінгвістичний аналіз, мисленнєвий експеримент), а також і про герменевтику, унаслідок послуговування якою

...в процесі інтерпретації змісту джерел, що визначили предмет дослідження, враховано їхні соціокультурні, історичні передумови та науковий контекст. (Synytsia 2018: 3)

¹ У переважній більшості випадків йдеться про філософську герменевтику, як вона сформувалася у ХХ ст., однак, скажімо, у роботі, присвяченій середньовічній містиці, остання доповнюється її давнішим варіантом – екзегетикою (Shabanova, 2006: 7).

² А саме: «...декомпозиційний аналіз (для дослідження істиннісного предикату як сутнісно-функціональної системної маніфестації), регресивний аналіз (для віднайдення підставових чинників аналітичної алетіології, звернення до її підвалин), трансформативний аналіз (для пояснення того чи іншого висловлювання із його приведенням до правильної логічної форми), контрфактичний (для моделювання гіпотетичних ситуацій та контекстів «можливих світів») та концептуальний аналіз (для встановлення смислів та експлікації концептів в формалізованій семантичній мові)» (Lebid 2018: 5).

В цій роботі був застосований також і метод компаративного аналізу, який дав авторів змогу

...зіставити не лише міркування філософів-аналітиків, а й визначити, як вони співвідносяться з ідеями представників інших філософських напрямів — зокрема феноменологічними, герменевтичними й постмодерністськими. (Synytsia 2018: 3)

Про те, що аналітична філософія значно менш налаштована на вивчення історії філософії, ніж філософія континентальна, згадується у роботі, що присвячена концепту тотожності (ідентичності) в античній філософії та патристиці і містить спеціальний підрозділ, де дається детальне історичне і концептуальне обґрунтування вибору етимологічної герменевтики як головної методологічної стратегії дослідження (Поров 2012: 12–13). Інтерпретувати філософські поняття в їх історичній глибині допомагає систематичне застосування методів лінгвістики та семіотики, зокрема етимологічного та лексикографічного аналізу (Sodomora 2016: 4–5; Kyrychok 2017: 5; Ilina 2019: 3; Sobolevskyi 2020: 3). У дисертації з буддистської філософії для роботи з відповідним термінологічним апаратом було запропоновано метод «антонімічних та синонімічних пар» (або «смилових пар»), який дає змогу більш чітко встановити семантичний спектр значень оригінальних термінів (Strelkova 2017: 5). Текстологічний метод дозволяє відстежувати формування та розвиток важливих понять та термінів в рамках окремих праць, а також встановлювати важливі інтертекстуальні зв'язки між різними текстами (Рануч 2009: 6). Інтертекстуальний аналіз також сприяє виявленню ідейних домінант в рамках тих чи тих філософських шкіл, течій, традицій (Proniakin 1998: 15). Головним інструментом вивчення текстів Платона виявився прагматичний аналіз, окрім якого було застосовано ще низку текстологічних методів: контент-аналіз і риторичний аналіз (Prokopenko 2012: 6). Підтримати необхідну дослідницьку неупередженість при роботі з текстами дозволяють методи іманентної критики (Menzhulin 2011: 3–4; Rudenko 2013: 4; Storozhuk 2013: 7; Vdovychenko 2018: 5) або, скажімо, феноменологічної дескрипції. Остання, як зазначається в одній із робіт, «йде за самим предметом і дає змогу утриматись від оцінкових та ідеологічних суджень», що виявляється особливо важливим «при розгляді релігійного досвіду з аналітично-критичних позицій» (Limonchenko 2014: 4). У цілій низці робіт можна зустріти також інтерпретацію текстів за допомогою генетичного й функціонального, контекстуального та ситуаційного методів (Kyrychok 2017: 6; Vdovychenko 2018: 4–5), виокремлених і детально проаналізованих ще у важливій методологічній праці попередньої епохи (Horskyi 1981).

У вже згадуваній роботі, основним методом в якій було обрано етимологічну герменевтику, зазначаються як недоліки, так й переваги такої інтерпретативної процедури, як деконструкція: з одного боку, вона «призводить до своєрідного методологічного анархізму», а з іншого — «розкриває великий смислотворчий потенціал філософії» (Поров 2012: 13). Про евристичні потенціали принципової відкритості до можливих інтерпретацій та деконструкцій йдеться також у (Minakov 2007: 6–7). Реконструктивний, деструктивний і деконструктивний методи також використовуються як інтегральна методологія порівняльного аналізу різних історико-філософських систем в роботі, присвяченій трансформації західноєвропейської

метафізики (Okorokov 2003: 5). В дисертації, присвяченій аналізу гендерних стереотипів, стверджується:

Використання методології деконструктивістів М. Фуко, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяра, Ж.-Ф. Ліотара та інш. дозволяє зрозуміти, яким чином крах філософських метанаративів епохи Модерну призвів до цілого ряду нових методологічних установок у розумінні сутності соціальної нерівності взагалі й гендерної нерівності зокрема. (Vlasova 2007: 12)

Розмаїття методів, якими доводиться користуватися сучасним українським історикам філософії, актуалізує критику методологічного примусу й універсалізму, різні варіанти якої можна зустріти у Г.-Г. Гадамера і П. Фоєрабенда (Menzhulin 2011: 3). Розмаїття та специфічність досліджуваних ними явищ спонукає також звертатися до ідіографічного підходу, що був запропонований ще неокантіанцями (Skrynnyuk 2008: 3; Menzhulin 2011: 4). Взагалі, увага до унікальних, індивідуальних елементів філософування характерна для багатьох робіт. Зокрема в дисертації, присвяченій скептицизму в британській філософії Нового часу, важливою складовою стало вивчення особистого досвіду її основних представників (Panuch 2009: 12). Дещо згодом було захищено дисертацію, в якій формування у новочасних філософів-раціоналістів світоглядно-пізнавальних підходів до можливості досягнення істини досліджувалося за допомогою персоналістичного методу, який доповнювався застосуванням історико-біографічних засад аналізу (Dovhan 2011: 3). Багато архівних матеріалів біографічного характеру було використано у дослідженні, присвяченому філософії Б. Кістяківського (Alchuk 2011). Того ж року було захищено спеціальну дисертацію, в якій на підставі аналізу західної філософської думки на різних етапах її розвитку демонструвалися евристичні потенціали біографічного підходу як специфічної форми історико-філософського пізнання (Menzhulin 2011). При аналізі рецепції індійської філософії в Україні виявилися необхідними екстратекстуальні відступи у біографічну площину (Zavhorodnii 2014: 5). Біографічний метод був використаний в процесі розробки методології вивчення усієї української філософії (Rudenko 2013: 4), а також при аналізі поглядів представників філософії Київоруської доби (Kyrychok 2017: 6) та української філософії епохи «Розстріляного Відродження» (Vdovychenko 2018: 5), передумов і специфіки філософського проекту М. Гайдеггера (Dakhnii 2019: 3), антропологічного виміру філософських поглядів Р. Декарта (Malivskyi 2021: 5) тощо. З урахуванням того, що на зламі XX і XXI ст. «біографічний поворот» відбувся навіть у традиційно дуже антибіографічно налаштованій аналітичній філософії (Menzhulin 2011: 1), це зростання уваги до біографічного аспекту історії філософії серед українських фахівців видається цілком ґрунтовним.

Як зазначається у цілій низці авторефератів, дуже плідним виявляється також культурологічний підхід до історико-філософського дослідження (Tkachuk 2001: 10; Panuch 2009: 6; Kuzmina 2011: 8–9; Zavhorodnii 2014: 4), що став «предметом спеціальної рефлексії і послідовного втілення» у працях цілої низки вітчизняних дослідників попередніх епох та поколінь — від XIX ст. й до вже згаданого

В. Горського (Tkachuk 2001: 10, 23).¹ За думкою останнього, цей підхід передбачає аналіз історії філософії «за виміром і в контексті культури», «дослідження розвитку філософії як історії філософської культури» (Horskyi 2001: 8). Застосування культурологічного підходу може бути плідним для вивчення національної філософії, зокрема української, однак в межах історії філософської культури може також йтися про культуру епохи, регіону, певної соціальної верстви, філософської школи тощо (Horskyi 2001: 15–16). Важливо також, що:

...з огляду історії філософської культури важливий не так результативний, як процесуальний характер філософського осягнення дійсності. Тут у центрі уваги – вивчення процесу генези, зародження в тілі культури філософського знання, починаючи від найвіддаленіших передумов... [і, відповідно,] результати функціонування філософських ідей у культурі відображені не лише у філософських трактатах... (Horskyi 2001: 11, 14)

Спираючись на комплекс герменевтичних, культурологічних, компаративістських методик, одне з головних місць в якому було відведене саме цьому підходу, М.Ткачук (продовжувачка В.Горського у справі розбудови київської історико-філософської школи) здійснила масштабне дослідження, де «спираючись на широке фактографічне підґрунтя», відтворила «історико-культурний контекст, в якому розвивалась київська академічна філософія ХІХ – початку ХХ ст.» (Tkachuk 2001: 15). В цій дисертації були ретельно проаналізовані:

...не лише друковані праці та рукописи філософів Київської духовної академії та Університету Св. Володимира, а й архівні джерела, освітянські документи, матеріали філософської і богословської періодики, що виходила на теренах Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст., дослідження з історії української та російської філософії, культури, духовної і світської школи, література з проблем теорії і методології історії філософії, попередні розвідки з історії духовно-академічної та університетської філософії в Києві, твори світової філософської класики, мемуаристика та ін. (Tkachuk 2001: 11)

Сам культурологічний підхід, за М.Ткачук, має бути схарактеризований наступним чином:

Культурологічний підхід до вивчення історії філософії ґрунтується на розумінні філософії як особливої сфери духовної діяльності, в якій знаходить вираз людське усвідомлення граничних засад буття й широкого кола смисложиттєвих проблем, акцентує увагу на особистісному вимірі філософії та її історії й вимагає розгляду ідей певного мислителя через призму його особистості, в якій сфокусовані культурно-історичні та теоретичні детермінанти їхнього розвитку. (Tkachuk 2001: 10)

¹ У тесті автореферату дисертації, присвяченої аналізу філософії культури як специфічного напрямку філософської думки України 20–30-х рр. ХХ ст., культурологічний підхід не згадується, однак у самій дисертації зазначається, що осмислення життя і наукової діяльності таких представників української філософії відповідного періоду, як В. Юринець, П. Демчук та ін., здійснювалося «крізь призму розробленого В.Горським методу вивчення “філософської думки минулого у контексті історії національної культури”» (Vdovychenko 2018a: 55).

Комбінування культурно-історичного та парадигмального підходів дозволяє говорити про розвиток певних філософських ідей, концепцій, дисциплін у різні історичні періоди і в різних контекстах (Dubinina 2020: 4). При розгляді тієї чи тієї філософської проблеми у широкому контексті нерідко також постає питання про міждисциплінарний характер дослідження. Про це йдеться, наприклад, при вивченні ідеї гідності від античності до часів модерну (Doichuk 2019: 4), проблеми віри та розуму в російській духовно-академічній філософії XIX – початку XX століття (Pecheranskyi 2014), причому в останньому випадку, враховуючи філософсько-релігійну специфіку теми роботи, зазначається, що «історико-філософський підхід тісно пов'язаний з методологією релігієзнавчого аналізу» (Pecheranskyi 2014: 4).

Однак застосування міждисциплінарного та/або культурологічного підходу несе ризик знаходження (чи, можливо, навіть вигадкування) філософії там, де для цього насправді немає необхідної джерельної бази. Замислитися щодо цього спонукає дисертація, присвячена доведенню того, що філософія існувала ще у давній Фінікії (Rassokha 2015). Її автор, постулюючи свою приналежність до прихильників французької історичної школи «Анналів» і дотримання відповідної методології у вивченні історичних явищ і процесів (Rassokha 2015: 3), тим не менш заявляє:

Окремо слід зупинитися на співвідношенні у дисертації власне філософських текстів та історико-культурологічних матеріалів. Обрана тема дисертаційного дослідження має дуже обмежену джерельну базу щодо власне фінікійських філософських текстів. Проте сукупність саме непрямих джерел, *перш за все історико-культурологічних матеріалів*, а також давньогрецьких джерел, біблійних та інших єврейських текстів, священних текстів деяких інших народів і надає можливість реконструкції фінікійської філософії як цілісного феномену. Тому саме історико-культурологічні матеріали займають більшу частину обсягу дисертації. Але ж вони не є самоціллю. (Rassokha 2015: 4)

Некритичне застосування культурологічного підходу, надання йому надмірних повноважень може негативно позначитися й на вивченні вітчизняної філософії. Констатуючи той факт, що цей підхід завоював прихильність численних дослідників української філософії, М. Ткачук у своїй докторській монографії також привертає увагу до того невтішного факту, що і його тлумачення, і спроби реалізації

...набувають у працях українських гуманітаріїв здебільшого одномірного й однобічного виразу, зводячись до наполегливої, часом навіть агресивної, національної ідентифікації тих філософських процесів, що відбувалися в Україні впродовж її історії. Визначальним пафосом такої ідентифікації постає доведення “українськості” тих чи тих мислителів і виявлення їх самобутнього, обов'язково ні на кого не схожого, посталою з глибин “народного духу”, вигодуваного “землею-матінкою” філософського обличчя. Спокійний і виважений професійний аналіз філософської спадщини часто-густо підміняється сьогодні спорудженням карткової хатинки на ґрунті “українського народного світогляду”, “української душі” та інших, кажучи словами Д. Чижевського, імпресіоністських характеристик. (Tkachuk 2000: 121)

Про небезпеки «культурологізації» української філософії говориться і в дисертації, присвяченій безпосередньо методології її вивчення:

Історія філософії, як історія буття філософії з усіма її проблемами в історичному розвитку, тісно пов'язана з іншими галузями науково-гуманітарного профілю. Історія української філософії не становить винятку в цьому, у ній дисциплінарні межі за останні роки розширюються за рахунок культурології та українознавства з їх «філософуванням». Заперечувати дотичність історії вітчизняної філософії до інших галузей науково-гуманітарного профілю, у тому числі культурології та українознавства, не доводиться, але й не слід перетворювати її на деякий конгломерат чи безсистемний і довільний міждисциплінарний синтез. (Rudenko 2013: 29)

Намагаючись уникнути ризику розчинення та загублення філософії в міждисциплінарному океані, а також подолати стан «методологічної плутанини», в якому, за його думкою, опинилося вивчення вітчизняної філософської думки, автор щойно наведеної цитати здійснив доволі амбітну спробу розробити певну інтегральну історико-філософську методологію. За його думкою, наявні у літературі різноманітні підходи до вивчення української філософії, а також погляди щодо її справжнього змісту та контексту, в якому вона розвивалася, можуть бути впорядковані за допомогою методів раціональної реконструкції та реконструктивної рефлексії. Що стосується раціональної реконструкції, то при дослідженні історії української філософії цей метод пропонується тлумачити

...як побудову нормативно інтерпретованої (побудованої за певними принципами, сформованими в межах деякої теорії раціональності) моделі раціонального росту філософського знання, що має предметно-конструктивну та пояснювальну силу щодо нераціональних, зовнішніх (культурно-історичних, соціально-політичних, економічних, психологічно-біографічних тощо) чинників його становлення й розвитку в історії. (Rudenko 2013: 25)

Однак оскільки різні раціональні реконструкції нерідко призводять до появи конфліктуючих інтерпретацій ідентичного історико-філософський матеріалу, виникає потреба у застосуванні реконструктивної рефлексії, яка ці суперечності узгоджує і дозволяє об'єднати внутрішню та зовнішню історію вітчизняної філософії, а також:

...розкрити закономірності історико-філософського процесу в Україні з урахуванням його здобутків і втрат, провести боротьбу проти всіх його можливих фальсифікацій, сприяти подальшому розвитку філософської думки України в її окремішності та контексті світового розвитку. (Rudenko 2013: 29)

Формулюючи своє розуміння раціональної реконструкції, автор цього дослідження посилається на відповідну концепцію, запропоновану угорсько-британським філософом та методологом науки І. Лакатосом (Rudenko 2013: 25). При цьому український дослідник не згадує про те, що дещо інше тлумачення раціональної реконструкції, причому таке, що стосувалося саме філософії, а не науки, запропонував Р. Рорті у своїй відомій праці про чотири жанри історіографії філософії (Rorty 1984). Ця концепція згадується в іншій роботі, авторка якої, намагаючись уникнути наявного у Р. Роті показового протиставлення орієнтованої на сучасність раціональної реконструкції та спрямованої у минуле реконструкції історичної, наголошує, що «саме інтереси продуктивності теперішнього вимагають осягнення минулого у його власних характеристиках» (Limonchenko 2014: 10).

І це не єдиний приклад, коли під схожими назвами, які використовують зарубіжні та вітчизняні фахівці, іноді можуть ховатися доволі несхожі підходи. Скажімо, у дисертації, присвяченій еволюції поняття досвіду, згадується про запропонований німецьким дослідником В. Рьодом проблемативістичний підхід, в рамках якого «історія філософії здобуває статус метатеорії досвіду, не підтримуючи якусь певну теорію досвіду як істинну, а розглядаючи її як проблему» (Minakov 2007: 3). У цілій низці досліджень йдеться про проблемний, проблемно-аналітичний або проблемно-категоріальний підхід (Rudenko 2013: 4; Vdovychenko 2018: 5; Ilina 2019: 3), що передбачає виокремлення на різних етапах історико-філософського процесу певних наскрізних філософських проблем. Подібний підхід можна розглянути як складову проекту побудови власне *філософської* історії філософії, що був започаткований у Німеччині ще наприкінці XVIII ст. і до реалізації якого долучилися В. Віндельбанд або, скажімо, Б. Рассел. Натомість у дисертаціях, що присвячені Г. Ляйбніцу та Р. Декарту, вітчизняні дослідники застосовують проблемний підхід у дещо іншому значенні. У першому випадку він полягає в тому, що «інтерпретація епістемології Ляйбніца здійснюється у світлі трьох основних проблем, з яких сперечаються історики філософії» (Sekundant 2015: 3), а у другому – в тому, що «інтерпретація антропології Декарта здійснюється у світлі трьох основних проблем, стосовно яких тривають напружені дискусії істориків філософії» (Malivskyi 2021: 4).

У дослідженнях українських істориків філософії також можна зустріти посилання й на низку методів, що входять до методологічного арсеналу сучасних західних дослідників, що працюють у галузі історії філософії і ширше – інтелектуальної історії. Зокрема у вже згадуваній роботі, окрім запропонованого В. Рьодом проблемативістичного підходу, були враховані також напрацювання школи історії понять – однієї з версій історичної семантики, що розвивалася такими німецькими дослідниками, як Г.-Г. Гадамер, Й. Ритер, Р. Козелек, Е. Ротгакер (Minakov 2007: 3). У низці робіт актуалізуються започатковані ще Ф. Ніцше та розвинені М. Фуко генеалогічна реконструкція (Radionova 2002: 5) або генеалогічний метод (Usov 2017: 6), «який розглядає історично більш пізні форми та прояви предмету дослідження як пов'язані відносинами історичної наступності з його більш ранніми формами» (Ranusch 2009: 7). Використовуються також напрацювання представників нового історизму (С. Грінблатт, А. Еткінд) (Menzhulin 2011: 3), кембриджського контекстуалізму (К. Скіннер, Дж. Покок), наратології (Ф. Анкерсміт) та метафорології (Г. Блюменберг), дискурс-аналізу тощо (Kurychok 2017: 5), критичної філософії історії (Р. Арон, П. Рікер, А. Рено та М. Гоше) (Yosypenko S. 2009: 5), концептуальної реконструкції (В. Декомб, К. Декам, О. Монжен) (Yosypenko O. 2013: 4); Ю. Габермас, О. Гьофе, Д. Готьє, Г. Маєр, Дж. Ролз (Usov 2017: 6)), сучасної соціології науки (Р. Уїтлі, І. Шпігельрезінг та ін.) (Kuzmina 2011: 9) та соціології філософського знання (П. Бурдьє та Л. Пенто) (Yosypenko S. 2009: 5; Yosypenko O. 2013: 4).

Обидві щойно згадані роботи, одна з яких присвячена філософії ранньомодерної України (Yosypenko S. 2009), а друга – сучасній французькій філософії (Yosypenko O. 2013), виконано у жанрі філософської історії ідей, причому йдеться не так про цей підхід у його класичній англійській версії (А. Лавджой), а про

новіші розробки, запропоновані вже згадуваним К. Скіннером, а також французьким дослідником Ф. Азуві, який:

...розглядає «філософські» та «історичні» аспекти історико-філософського дослідження як взаємообумовлені та рівноцінні, і вивчає функціонування філософських ідей та концептів одночасно відповідно до їх «внутрішньої» та «зовнішньої» логік. (Yosypenko S. 2009: 4)

Підбиваючи підсумки сказаному вище, варто згадати передовсім той факт, що упродовж трьох десятиліть, що минули з моменту відновлення Незалежності України, вітчизняні дослідники цікавились передовсім історією західної та національної філософської думки, причому здебільшого тими її етапами та складовими, що хронологічно і змістовно є ближчими до сучасності. Це дозволяє стверджувати, що основним завданням українських історико-філософських досліджень був і, мабуть, залишатиметься пошук балансу між «внутрішнім» та «зовнішнім», а також між актуальною сучасною філософією та її історією. Як свідчать наведені вище приклади, уникнути культурно-національного провінціалізму, концептуального сектантства та застрягання у часі дозволяє методологічний плюралізм та активне застосування таких підходів, як герменевтика та семіотика, прагматизм та постмодернізм, раціональна та історична реконструкція, генеалогічний, культурологічний та біографічний підходи, соціологія знання та історія ідей, новий історизм та історія понять, філософія історії та науки тощо.

Bibliography:

- Abashnik, Volodymyr (2015). *Filosofia v Kharkivskomu universyteti: istoriia instytutii, prats ta personalii (1804–1920). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophy at Kharkiv university: history of institutions, works and personalities (1804–1920). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Alchuk, Mariia (2011). *Filosofia Bohdana Kistiakivskoho v ukrainskomu filosofsko-pravovomu dyskursi kintsia XIX – pochatku XX st. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophy of Bohdan Kistyakivsky in the Ukrainian legal philosophy discourse of the end of the XIX – beginning of the XX century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Aliaiev, Hennadii (2003). *Ontolohiia i fenomenolohiia nezbahnennoho: S.L.Frank u filosofskom dyskursi XX storichchia. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The Ontology and Phenomenology of the incomprehensible: S.L. Frank in the philosophical discourse of XX century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Bazaluk, Oleh (2007). *Ekzystentsialno-filosofskyi analiz fenomenu zhyttia v zakhidnoievropeiskii filosofii kintsia XIX – pershoi polovyny XX st. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The existential and philosophical analysis of life phenomenon in the Western European philosophy at the end of XIX and the first part of XX centuries. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet.
- Boichenko, Oleksandr (2012). *Derzhavotvorennia u filosofii Davnoho Kytaiu: paradyhmy osiahnennia. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Creation of the state in philosophy of Old China: paradigms of understanding. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Bychko, Bohdan (2003). *Katolytskyi filosofskyi antropolohizm. Istoryko-filosofskyi analiz. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Catholic philosophical anthropologism. Historical and philosophical analysis. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet.
- Dakhnii, Andrii (2019). *Dynamika liudskoho isnuvannia u myslenni M. Haideggera: ekzystentsiino-temporalnyi ta filosofsko-tekhnichnyi dyskursy. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Dynamics of Human Existence in M. Heidegger's Thinking: Existential-Temporal and Philosophico-Technical Discourses. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Derzhko, Ihor (2011). *Tsinnisnyi vymir antropolohichnykh smysliv klasychnoi i neklasychnoi metafizyky. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Value's dimension of anthropological senses of classical and non-classical metaphysics. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.

- Doichyk, Maksym (2019). *Ideia hidnosti: vid antychnosti do modernu (istoryko-filosofskyi analiz)/ Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The idea of dignity: from antiquity to modernity (historical-philosophical analysis). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipro: Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Dovhan, Anatolii (2011). *Hnoseolohichniy optymizm zakhidnoievropeiskoi ratsionalistychnoi filosofii (XVII – persha chvert XVIII st.). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Gnosiological optimism of the Western European rationalistic philosophy (XVII – early XVIII century). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Dubinina, Vira (2020). *Heneza i rozvytok hermenevtychnoi problematyky v nimetskii filosofii XIX–XX st. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Genesis and development of hermeneutic issues in German philosophy of the XIX – XX centuries. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipro: Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Duiikin, Vasyl (2004). *Liudyna ta liudska istoriia v filosofii P. Teiara de Shardeny. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Man and Man's History in Philosophy of P. Teilhard de Chardin. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.
- Hapon, Nadiia (2006). *Problema henderu u filosofskomu dyskursi druhoi polovyny XX st. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Issue of gender in the philosophic discourse in the second half of the 20th century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Hoian, Ihor (2012). *Psykhologizm v zakhidnoievropeiskii filosofii XIX – pochatku XX stolittia. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Psychologism in Western European philosophy of the XIX – early XX centuries. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Honcharuk, Tetiana (2006). *Oleksandr Kulchytskyi v konteksti svitovoi filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Oleksandr Kulchytskyi in the world philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.
- Horskyi, Vilen (1981). *Istoriko-filosofskoye istolkovaniye teksta* [from Rus.: Historical and philosophical interpretation of the text]. Kiev: Naukova dumka.
- Horskyi, Vilen (2001). *Filosofiia v ukrainskii kulturi: (metodolohiia ta istoriia)* [from Ukr.: Philosophy in Ukrainian culture: (methodology and history)]. Kyiv: Tsentr praktychnoi filosofii.
- Ilin, Volodymyr (2000). *Ukrainskyi filosofskyi humanizm: kontaminatsiia ratsionalnoho ta irratsionalnoho. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Ukrainian philosophical humanism: rational and irrational confusion. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.

- Ilina, Halyna (2019). *Vizualne myslennia v istoryko-filosofskii retrospektyvi. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Visual thinking in the historical and philosophical retrospective. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Khmil, Volodymyr (1999). *Dylema etatyzmu ta antyetatyzmu u suchasni frantsuzkii filosofii (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Dilem of aethatism end anti-aethatism in French modern social philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Kiktenko, Viktor (2013). *"Shkola Dzhozefa Nidema": filosofii i metodolohiia doslidzhen kytaiskoi nauky i tsyvilizatsii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: "Joseph Needham's school": philosophy and methodology of research of Chinese science and civilization. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Kolisnyk, Oleksandra (2013). *Samoidentyfikatsiia liudyny v amerykansii filosofii druhoi polovyny XX stolittia. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Human self-identity in American philosophy of the second half of the twentieth century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Korkh, Oleksandr (2002). *Problema indyvidualizmu (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Problem of individualism (historical-philosophical analysis) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet.
- Kulyk, Oleksandr (2015). *Evoliutsiia filosofskykh stratehii vzaємodii z khaosom. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The evolution of philosophical strategies of interaction with chaos. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Kutsepal, Svitlana (2005). *Ontolohiia v suchasni frantsuzkii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Ontology in Modern French Philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Kuzmina, Svitlana (2011). *Filosofii osvity ta vykhovannia v kyivskii akademichnii tradytsii XIX – pochatku XX st. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The Philosophy of Education in Kyiv academic tradition of nineteenth – early twentieth century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Kyrychok, Oleksandr (2017). *Pysemnist Kyivskoi Rusi yak politychnyi fenomen (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Writing of Kyiv Rus as a political phenomenon (historical and philosophical analysis). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences:

- 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Lebid, Andrii (2018). *Paradyhmy naukovoï istyny v analitychnii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The Paradigms of Scientific Truth in Analytical Philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina.
- Limonchenko, Vira (2014). *Metodolohiia antropolohichnoho dyskursu pravoslavia yak istoryko-filosofska problema. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Methodology of anthropological discourse of Orthodoxy as historically-philosophic problem. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Lovkina, Olena (2012). *Teorii efektyvnoi diialnosti: tektolohiia O. Bohdanova ta prakseolohiia T. Kotarbinskoho. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Theories of effective activity: tektology of O. Bogdanov and praxeology of T. Kotarbinsky. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Maidaniuk, Iryna (2011). *Rekonstruktsiia idei pryrodnoho prava u filosofskii dumtsi Ukrainy (istoryko-filosofskiy aspekt). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The reconstruction of natural rights ideas in the philosophical thought of Ukraine (historical and philosophical aspects). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Malivskiy, Anatolii (2021). *Antropolohichni vymir filosofskykh poshukiv Rene Dekarta. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Anthropological dimension of Rene Descartes' philosophical searching. Abstract of the dissertation for the Doctor of Philosophical Sciences Degree, speciality 09.00.05 – History of Philosophy], Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Menzhulin, Vadym (2011). *Biohrafichni pidkhid u zakhidnii istoryko-filosofskii tradytsii: vikhy stanovlennia. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Biographical Approach within the Western Tradition of the History of Philosophy: The Landmarks of Formation. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Menzhulin, Vadim (2015a). *Istoriya filosofii kak filosofiya* [from Rus.: History of philosophy as a philosophy]. In *Politiki znaniya i nauchnyye soobshchestva* [from Rus.: The knowledge politics and scholarly communities], Kebladze, Vahtang (Red.). Vil'nyus: Evropeyskiy gumanitarnyy universitet, 119–171.
- Menzhulin, Vadym (2015b). *Istoryko-filosofski studii v NaUKMA: aktualni metodolohichni pytannia* [from Ukr.: Historical and philosophical studies at NaUKMA: current methodological issues]. In *Aktualni problemy dukhovnosti: Vyp. 16* [from Ukr.: Current issues of mind: Issue 16], Shramko, Yaroslav (Red.). Kryvyi Rih: KPI DVNZ “KNU”, 74–88.
- Minakov, Mykhailo (2007). *Dosvid i filosofii: evoliutsiia poniattia dosvidu v zakhidnii filosofii XIX–XX stolit. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Experience and philosophy: evolution of the concept of experience in the Western philosophy of XIX–XX centuries. Abstract of the dissertation for the degree of doctor

- of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Minakov, Mykhailo (2007a). *Myslennia v labetakh tradytsii: poshuky identychnosti v ukrainskomu filosofskomu protsesi* [from Ukr.: Thinking in the Paws of Traditions: Search for Identity in the Ukrainian Philosophical Process]. *Ukrainoznavstvo*(2), 58–63.
- Minakov, Mykhailo (2008). *Tematyka istoryko-filosofskykh doslidzhen i samoidentyfikatsiia suchasnoi filosofskoi dumky v Ukraini* [from Ukr.: Topics of historical and philosophical research and self-identification of contemporary philosophical thought in Ukraine]. In *Mohylianski istoryko-filosofski studii* [from Ukr.: Mohyla Historical and Philosophical Studies], Bondarevska, Iryna & Kozlovskiy, Viktor (Red.). Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 389–403.
- Motrenko, Tymofii (2004). *Retseptsiiia hehelivskykh idei u svitohliadno-relihiinii paradyhmi rosiiskoi filosofii XIX – pochatku XX stolit. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Reception of Hegel's ideas in philosophical and religious paradigm of Russian philosophy in XIX – the beginning of XX century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy] Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Motroshilova, Nelli (red.) (1996–2000). *Istoriya filosofii. Zapad – Rossiya – Vostok. Knigi 1–4* [from Rus.: History of Philosophy. West – Russia – East. Books 1–4]. Moskva: «Greko-latynskiy kabinet» Yu. A. Shichalina
- Mozghova, Nataliia (2006). *Kyivska dukhovno-akademichna filosofiia: analiz lohiko-hnoseolohichnykh tendentsii Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Kyiv cleric-academic philosophy: analysis of logical-gnosiological tendencies. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Mozghovyi, Leonid (2013). *Antropomistychni idei v istoryko-filosofskomu vymiri Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Anthropomystical ideas in historical-philosophical dimension. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy] Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Mykhailovska, Natiliia (1998). *Ekzystentsiinyi kharakter ukrainskoi filosofskoi dumky yak vidobrazhennia spetsyfiky natsionalnoi mentalnosti Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The existential character of Ukrainian philosophical thought as reflection of national mental specificity. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Okorokov, Viktor (2003). *Transformatsiia zakhidnoievropeiskoi metafizyky (ontolohichniy zriz) Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Transformation of Western European Metaphysics (ontological cut). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.
- Osetrova, Oksana (2007). *Fenomen suitsydu v istorii zakhidnoievropeiskoi filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Phenomenon of Suicide in History of Western European Philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.

- Ostroukhov, Volodymyr (2001). *Filosofskyi analiz moralno-svitohliadnykh motyvatsii nasylstva i teroru. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophical analysis moral-worldoutlook preconditions of violence and terror implementation. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Panych, Oleksii (2009). *Skeptytsyzm v brytanskii filosofii Novoho chasu. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Scepticism in British modern philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Parkhomenko, Tetiana (1997). *Sotsiokulturna kontseptsiiia moralnykh fenomeniv (Suchasni anhlo-amerykanski filosofski shkoly). Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Social Cultural Conception of Moral Phenomena. Contemporary English and American Philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Pecheranskyi, Ihor (2014). *Problema viry ta rozumu v rosiiskii dukhovno-akademichnii filosofii XIX – pochatku XX stolittia. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Problem of faith and mind in Russian spiritual and academic philosophy of XIX – beginning of XX century. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Petrushov, Volodymyr (2008). *Filosofiia yevropeiskoho adohmatyzmu: paradoks viry S.Kirkehora i sola fide L. Shestova. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* *The philosophy of European adogmatism: the paradox of faith by S. Kirkegora and sola fide L. Shestov*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Popov, Volodymyr (2012). *Kontsept totozhnosti (identychnosti) v antychnii filosofii ta patrystytsi. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [The concept of identity in ancient philosophy and Patristics. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy] Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Prokopenko, Volodymyr (2012). *Paideiia Platona. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Plato's paideia. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy] Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina.
- Prokopov, Denys (2009). *Klasychna novochasna filosofiia: vymiry tlumachennia khyby. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Classical Modern philosophy: the dimensions of interpretation of false. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Proniakin, Volodymyr (1998). *Kulturno-ontolohichni aspekty istorii zakhidnoievropeiskoi metafizyky. Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Culture-ontological aspects of Western Europe metaphysics. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet.

- Radionova, Iryna (2002). *Suchasna amerykanska filosofiia osvity ta vykhovannia: evoliutsiini tendentsii ta interpretatsiini mozhlyvosti. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Modern American Philosophy of Education: evolution tendencies and possibilities of interpretation. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Raida, Kostiantyn (1999). *Postekzystentsialistski tendentsii v suchasni zarubizhnii filosofii ta humanitarnykh naukakh (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Postexistential tendencies in modern foreign philosophy and humanitarian sciences (historical-philosophical analysis) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Rassokha, Ihor (2015). *Filosofska dumka Finikii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophical thought in Phoenicia. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Rodnyi, Oleh (2013). *Renesansna filosofiia liudyny i smikhova kultura Vidrozhennia: hrani dialohu. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The philosophy of man and the culture of popular laughter: boundaries of the Renaissance Dialogue. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Rorty, Richard (1984). The historiography of philosophy: four genres. In *Philosophy in history : essays on the historiography of philosophy*, R. Rorty, J. B. Schneewind, & Q. Skinner (Eds.). Cambridge [Cambridgeshire] ; New York: Cambridge University Press, 49–75.
- Rudenko, Serhii (2013). *Metodolohichni zasady suchasnykh kontseptsii doslidzhennia istorii ukrainskoi filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Methodological grounds of contemporary research conceptions of history of Ukrainian philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Ryskeldiieva, Lora (2005). *Deontolohiia v istorii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Deontology in the history of philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Savelieva, Maryna (1999). *Postmodernistska paradyhma svidomosti: meta-teoretychnyi aspekt. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Postmodern paradigm of consciousness: meta-theoretic aspect. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Savonova, Hanna (2020). *Ontolohiia dobra i zla v zakhidnoievropeiskii ekzystentsiinii ta postmodernistskii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Ontology of good and evil in Western European existential and postmodern philosophy]. Dnipro: Dniprovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Sekundant, Serhii (2015). *Normatyvno-krytychni pidstavy epistemolohii H. V. Liaibnitsa. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.:

- Normative-critical bases of the epistemology of Leibniz. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Shabanova, Yuliia (2006). *Transpersonalna metafizyka nimetskoj srednovichnoi mistyky. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Transpersonal Metaphysics of German Medieval Mysticism. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.
- Shatalovych, Oleksandr (2015). *Ideia simi v metafizychnomu vymiri (istoryko-filosofska rekonstruktsiia) . Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The idea of a family in the metaphysical dimension (historical and philosophical reconstruction). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara.
- Shevtsov, Serhii (2008). *Metafizyka poetychnoho myslennia Antychnosti (dosvid istoryko-filosofskoi rekonstruktsii). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Metaphysics of Poetical Mind of Antiquity (the Experience of Historic-Philosophical Reconstruction). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni.
- Skrynnyk, Mykhailo (2008). *Buttievi smysly natsionalnoi identychnosti v ukrainskomu romantyzmi. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Existential senses of national identity in Ukrainian romanticism. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Sobolevskiy, Yaroslav (2020). *Sutnisni rysy ta periodyzatsiia istorii rannoi amerykanskoj filosofii XVII–XIX stolit. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Essential features and periodization of the history of early American philosophy of the XVII–XIX centuries. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Sodomora, Pavlo (2016). *Systema terminiv Tomy z Akvinu ta yii retseptsii v ukrainskomu filosofskomu konteksti (na materialy "Sumy teolohii" ta "Sumy proty pohan"). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The Terminological System of Thomas Aquinas and its Reception in the Ukrainian Philosophical Context (based on "Summa Theologiae" and "Summa contra Gentiles"). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Storizhko, Liudmyla (2007). *Filosofski interpretatsii problemy nesvidomoho v konteksti froidystskoi ta neofroidystskykh paradyhm. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophical interpretation of problem of unconsciousness in the context of Freudian and Neo-Freudian paradigm. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Storozhuk, Svitlana (2013). *Natsiia yak ob'ekt istoryko-filosofskoho analizu. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Nation as Object of Historical Philosophical Analysis. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of

- philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Strelkova, Anastasiia (2017). *Heneza ta sutnist vchennia pro porozhnechu v filosofii buddyzmu. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Genesis and Essence of the teaching about emptiness in the philosophy of Buddhism. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Synytsia, Andrii (2018). *Prahmatyko-kohnityvna interpretatsiia suchasnoi analitychnoi filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Pragmatic-Cognitive Interpretation of Contemporary. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
- Tkachuk, Maryna (2000). *Kyivska akademichna filosofiia XIX – pochatku XX st.: metodolohichni problemy doslidzhennia* [from Ukr.: Kyiv Academic Philosophy of the XIX – early XX centuries: methodological problems of research]. Kyiv: ZAT “VIPOL”.
- Tkachuk, Maryna (2001). *Kyivska akademichna filosofiia XIX – pochatku XX st. i stanovlennia istoryko-filosofskoi nauky v Ukraini. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The Kyiv's academic philosophy of XIX – beginning XX centuries and development of History of Philosophy in Ukraine. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Tsiurupa, Mykhailo (1996). *Stanovlennia voienno-teoretychnoi dumky Yevropy v istoryko-filosofskomu konteksti (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Formation of the military-theoretical thought in Europe in the second half of XIX - in the early of XX centuries (historical-philosophy context) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Usov, Dmytro (2017). *Heneza ta sutnist idei suspilnoi uhody: istoryko-filosofskyi analiz. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [Genesis and Essence of the Idea of a Social Contract: historical and philosophical analysis] Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Vdovychenko, Heorhii (2018). *Filosofiia kultury yak napriam filosofskoi dumky Ukrainy 20–30-kh rr. XX st. (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophy of Culture as Direction of Ukrainian Philosophical Thought of the 1920s–1930s (Historical And Philosophical Analysis) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Vdovychenko, Heorhii (2018a). *Filosofiia kultury yak napriam filosofskoi dumky Ukrainy 20–30-kh rr. XX st. (istoryko-filosofskyi analiz). Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Philosophy of Culture as Direction of Ukrainian Philosophical Thought of the 1920s–1930s (Historical And Philosophical Analysis) . Dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Vilchynskyi, Yurii (1997). *Etnokulturni problemy filosofii movy Oleksandra Potebni. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Ethno-cultural problems of Oleksandr Potebnya's language philosophy. Abstract of the dissertation for

- the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Vlasova, Tetiana (2007). *Formuvannia hendernykh stereotypiv u zakhidnoevropeiskii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii (istoryko-filosofskyi analiz)* [from Ukr.: The Formation of the Gender Stereotypes in the Western European Culture (historical and philosophical analysis) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet.
- Yemelianova, Nataliia (2004). *Zakhidnoevropeyskyi nihilizm: dzherela, sutnist, perspektyvy. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: The West-European nihilism: sources, essence, prospects. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Yermolenko, Anatolii (1996). *Dyskurs etychnykh norm ta tsinnosti v suchasni nimetskii praktychnii filosofii. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Discourse of moral norms and values in modern German practical philosophy. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Yosypenko, Oksana (2013). *Frantsuzska filosofiiia movy druhoi polovyny XX - pochatku XXI st.: osnovni tendentsii ta alternatyv. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: French philosophy of language in the second half of XX – beginning of XXI century: main tendencies and alternatives. Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Yosypenko, Serhii (2009). *Dukhovna kultura Ukrainy KhVII – pershoi polovyny KhVIII stolit (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Spiritual culture of Ukraine in XVII – beginning of XVIII centuries (Historical-philosophical analysis) . Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
- Zavhorodnii, Yurii (2014). *Retsepsiia indiiskoi filosofii v Ukraini: 1840–1930-ti roky (istoryko-filosofskyi analiz). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk: 09.00.05 – istoriia filosofii* [from Ukr.: Perception of the Indian Philosophy in Ukraine: 1840–1930-s (a historical-philosophical analysis). Abstract of the dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences: 09.00.05 – history of philosophy]. Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.